

KNAPP ÉVA

Iskoladrámák a mohácsi csatáról

A mohácsi csata az elmúlt közel ötszáz év magyar és európai történelmének gyakran emlékezetbe idézett eseménye.¹ Brodarics István *De conflictu Hungarorum cum Turcis ad Mohacz verissima historia* című munkáját történeti, irodalmi és irodalomtörténeti művek sora követte és használta forrásként.² Simai Ödön, Rédey Tivadar és mások után Kasza Péter Brodarics István irodalmi recepciója kapcsán foglalkozott Mohács irodalmi emlékezetével, leszűkítve azt az eposzokra és regényekre.³ Az utóbbi, műfaji alapú kizárás már önmagában jelzi a téma sokrétű, időben változó jelenlétét a lírai, drámai és prózai művekben, az értekezésekben, egyházi és világi szónoklatokban. Mohács ma is jelentős helyet foglal el a köztudatban, s az ütközetet témaként választó munkákról folyamatosan készülnek irodalomtörténeti vizsgálatok.⁴ Nem véletlen az sem, hogy R. Várkonyi Ágnes „Mohács folyamatos emlékezeté”-nek típusairól értekezett, és kiemelte, hogy a mohácsi csata emlékérmé a 17. század közepén főúri gyűjtemények kultusztárgya volt.⁵

Ugyanakkor a magyar történelmi tárgyú iskoladrámák között ritkán fordulnak elő Mohácsról szóló darabok.⁶ A téma jelenlegi ismereteink szerint – több más magyar

* A szerző az ELTE Egyetemi Könyvtár tudományos tanácsadója.

- 1 Vö. például: LUKINICH Imre, szerk., *Mohácsi Emlékkönyv 1526* (Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1926); B. SZABÓ János, szerk., *Mohács* (Budapest: Osiris Kiadó, 2006); FODOR Pál és VARGA Szabolcs, szerk., *Több mint egy csata: Mohács: Az 1526. évi ütközet a magyar tudományos és kulturális emlékezetben* (Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2019).
- 2 Például SIMAI Ödön, *Mohács a magyar költészetben* (Mohács: Blandl János Könyvkereskedő, 1905); RÉDEY Tivadar, „Mohács emléke költészetünkben” in LUKINICH, *Mohácsi emlékkönyv...*, 313–335; TRENCSEN-YI-WALDAPFEL Imre, „Két közmondás Mohács Magyarországról”, *Magyarságtudomány* 5, 2. sz. (1943): 214–216; SZÖRÉNYI László, „A mohácsi csata emlékezete a 18. századi magyarországi neolatin irodalomban” in FODOR, VARGA, *Több mint egy csata...*, 209–232.
- 3 KASZA Péter, „Mert látom, hogy néhányan az eseményeket másképp mesélik, mint megtörténtek...”: *Brodarics István tevékenysége irodalomtörténeti megközelítésben* (Szeged: Szegedi Tudományegyetem, 2007), 152–174, hozzáférés: 2020.09.30, http://doktori.bibl.u-szeged.hu/919/1/Kasza_doktori.pdf; KASZA Péter, *Egy korszakváltás szemtanúja: Brodarics István pályaképe*, Szilуетt: Korszzerű történelmi életrajzok (Pécs–Budapest: Kronosz Kiadó–Magyar Történelmi Társulat, 2015).
- 4 Így például, S. LACZKÓ András, *Új nap régi fény: Mohács a reformkori magyar lírában* (Pécs: Pro Pannonia Kiadó, 2019); RÉDEY János Gergely, *Mohács Agyich István verseiben és a kortárs latin nyelvű költészetben: Szakdolgozat* (Budapest: ELTE BTK Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézet, 2018).
- 5 R. VÁRKONYI Ágnes, „Történetírás, kritika és emlékezet”, *Hadtörténeti Közlemények* 120, 2. sz. (2007): 623–648, 646–647.
- 6 VARGA Imre és PINTÉR Márta Szusanna, *Történelem a színpadon: Magyar történelmi tárgyú iskoladrámák a 17–18. században*, Irodalomtörténeti füzetek 147 (Budapest: Argumentum Kiadó, 2000), 133–135. A török elleni harc dialógusban feldolgozott egyik korai példája Basilius Joannes HEROLD (1514–1567)

történelmi esemény színre vitelétől eltérően – nem mondható kedveltnek, elterjedése a dráma műfajában egyszer sem lépte át Magyarország határát.⁷ Már csupán e körülmény miatt különleges figyelem illeti meg azokat a magyarországi hivatásos színjátszás előtti időszakból fennmaradt dramatikus szövegelemlékeket, melyek a mohácsi eseményeket dolgozzák fel.

A nyitrai piarista gimnázium diákjai 1752-ben tanévzáró előadásként mutatták be a *Luctuosus Ludovici II. Hungarorum Regis ad Mohács occasus* című drámát, melynek Alszeghy Zsolt ismertette röviden latin nyelvű nyomtatott programját.⁸ A jezsuita diákszínpadon 1757-ben Kolozsváron mutatták be a *Ludovicus II ad Mohatsium* című darabot, melynek ugyancsak egy példányban maradt fenn a latin nyelvű nyomtatott programja.⁹ Ugyanitt 1770-ben *Ludovicus secundus* címen adtak elő darabot a poéta osztály diákjai.¹⁰ Varga Imre és Pintér Márta feltételezése szerint 1770-ben az 1757-es előadást ismételhették meg vagy e darab variánsát vihették színre,¹¹ bár az előbbi előadást a poétakénál jóval kevesebb latintudással bíró grammatica osztály adta elő.¹²

irodalom és történelem határán mozgó, *Rerum contra Turcas auspiciis Ferdinandi Austriaci Anno MDLVI in interamnensi Pannonia Gestarum historiola dialogo conscripta* (Basel: Johannes Oporinus, 1557) című, többször megjelent műve. Lásd: *Rerum Hungaricarum scriptores varii, historici, geographici [...] nunc primum editi* (Francofurti: Iohannes Wechel, 1600), 444–467; *Scriptores rerum Hungaricarum veteres [...] cum, praef. Mathias BEL, a cura di Joannis Georgius SCHWANDTNER* (Tyrnavia: Typ. Collegii Academici Societatis Iesu, 1765), 406–458. A munkában két kiválónak mondott magyar nemes, Franciscus Thajus és Joannes Pethejus koruk aktuálpolitikai témáit feszegető, elsősorban Sziget és Kanizsa helyzetéről szóló beszélgetéséhez (collocutio) társul Carolus vicecomes, Antonius Ghiringellus és Herold puer. A fiktív szereplők humanista diskurzust folytatnak, Herold puer alakjában valószínűleg maga a humanista történész- és nyomdász-szerző szólal meg. A drámai történetet nélkülöző collocutio célja, hogy a törökellenes eseményeket, mint mindenkor emlékezetre méltónak mondott példát („exemplum huc memoria sempiterna dignum”) megörökítsék.

7 Tüskés Gábor és KNAPP Éva, „Magyar történelmi tárgyú iskoladrámák a német jezsuita színpadon”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 111, 4–5. sz. (2007): 343–387; Tüskés Gábor és KNAPP Éva, „Magyar történelmi tárgyú drámák a 17–18. századi salzburgi bencés színpadon”, in *A szövegtől a szcenikáig: Tanulmányok a dráma és színháztörténet köréből*, szerk. CZIBULA Katalin, DEMETER Júlia és PINTÉR Márta Zsuzsanna, 2 kötet. Régi magyar színház 6, 2:359–382 (Eger: Liceum Kiadó, 2016). Vö. Paul BAHLMANN, „Das Drama der Jesuiten”, *Euphorion* 2 (1895): 271–294; Paul BAHLMANN, „Die Jesuitendramen der Niederrheinischen Ordensprovinz”, in Paul BAHLMANN, *Beihefte zum Centralblatt für Bibliothekswesen*, Beihefte zum Zentralblatt für Bibliothekswesen 15, 271–274 (Leipzig: O. Harrassowitz, 1896); Jean-Marie VALENTIN, *Le théâtre des Jésuites dans les pays de langue allemande, 1554–1680*, 3 Tom. Europäische Hochschulschriften 255 (Bern: Lang, 1978), 3; Jean-Marie VALENTIN, *Le théâtre des Jésuites dans les pays de langue allemande: 1555–1773*, 2 Tom. Hiersemanns Bibliographische Handbücher 3 (Stuttgart: Anton Hiersemann, 1983); Jean-Marie VALENTIN, *Theatrum catholicum* (Nancy: Presses Universitaires de Nancy, 1990).

8 ALSZEGHY Zsolt, „Iskoladráma a mohácsi vészről”, *Egyetemes Philologiai Közlöny* 36, 1. sz. (1912): 62–63.

9 Vö. „Caesus Ludovicus (Grammatica)”, in STAUD Géza, *A magyarországi jezsuita iskolai színjátékok forrásai*, 3 kötet. A magyarországi iskolai színjátszás forrásai és irodalma (Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár, 1984–1988), 1:284.

10 STAUD, *A magyarországi...*, 1:298.

11 VARGA és PINTÉR, *Történelem...*, 134.

12 A színre vitt szövegek és a diákszereplők tudása közötti kapcsolatról lásd: KNAPP Éva, „A magyar történelem azonos eseményei a német és a magyar jezsuita színpadon: Szent István”, in *Színház, dráma,*

A kőszegi jezsuita iskola szintaxis osztályának növendékei 1766-ban a *Ludovicus ad Mohacsium cum nobilitatis flore caesus* című, ismeretlen szövegű darabot játszották.¹³ 1768-ban Szegeden a piaristák szintaxis és grammatikai osztályai colloquiumként „tentamen” (próba, kísérlet) jelzéssel adták elő a tanáruk, Cajetanus Poor a Sancto Leopoldo (1744–1813)¹⁴ által betanított („docuit”), *Res gestae Ludovici secundi* című, szöveg szerint ugyancsak ismeretlen összeállítást,¹⁵ mely minden valószínűség szerint a király mohácsi halálával ért véget.¹⁶

A felsorolt adatok tükrében a téma a piarista (Nyitra, Szeged) és a jezsuita (Kolozsvár, Kőszeg) diákszínpadon 1752 és 1768, azaz viszonylag szűk időhatárok között adathozható. Mindebből úgy tűnik fel, a mohácsi események előadása színpadi előzmény nélkül, mintegy tematikus újításként jelent meg a magyar történelmi tárgyú iskoladrámák témarendjében. A történelmi tárgy ebben az esetben egy olyan vesztes csata, melynek következményei negatív események sorát indította el, és így – minden valószínűség szerint – alkalmatlannak tűnhetett fel az ifjúság nevelésére, a hősiesség vagy az önfeláldozás bármely pozitív formájának bemutatására. Kérdés, vajon mi ösztönözte mégis a téma színre vitelét? Az előadások szövege nem maradt fenn, mindössze két darab latin nyelvű nyomtatott programja áll rendelkezésre, melyek vizsgálatából válasz remélhető a felvetett kérdésre.

Nyitra, 1752

A Szent László királyról elnevezett nyitrai piarista gimnáziumban 1698–1919 között folyt oktatás. 1701-ben, amikor a tanulók száma elérte a háromszáz főt, Mattyasovszky László nyitrai megyés püspök, királyi kancellár egy nagyobb alapítványt hozott létre, melyből iskola és rendház épült. Ugyanő 1705-ben végrendeletileg egy nemesi konviktus alapítására hagyományozott jelentős összeget. Az iskola 1707-től „nagygimnáziumként” működött, színházterme 1721-ben készült el.¹⁷ A Kilián István által összeállított forrásgyűjtemény szerint 1752-ben az „iskolaév végén” „de clade Hungarorum ad Mohács” adták elő a nyitrai piaristák poézis és szintaxis osztályainak tanulói a *Luctuosus Ludovici II. Hungarorum regis ad Mohács occasus* című drámát. Szerzője minden valószínűség szerint a színre vivő osztály tanára, egyben a darab betanítója, Soós

irodalom: Tanulmányok a 70 éves Nagy Imre tiszteletére, szerk. TóTH Orsolya, Pannónia könyvek, 106–121 (Pécs: Pro Pannonia Kiadó, 2010), 115–120.

13 STAUD, *A magyarországi...*, 3:37.

14 ANDREAS KOLTAI, redig., *Catalogus religiosorum Provinciae Hungariae Ordinis Scholarum Piarum 1666–1997* (Budapest: Curia Provincialis Hungariae Scholarum Piarum, 1998), 304.

15 KILIÁN István, kiad., *A magyarországi piarista iskolai színjátszás forrásai és irodalma 1799-ig*, *A magyarországi iskolai színjátszás forrásai és irodalma* (Budapest: Argumentum Kiadó, 1994), 547.

16 VARGA Imre és PINTÉR Márta Zsuzsanna kérdőjellel ugyancsak a Mohács témánál említik meg az 1709. április 14-én a komáromi jezsuitáknál előadott, csak címből ismert, *Joannes Tomorinus* című drámát, feltételezve, hogy Tomori János azonos lehet Tomori Pállal. VARGA és PINTÉR, *Történelem...*, 135. A darabról a források mindössze annyit közöltek, hogy a parvisták vitték színre, témája meghatározatlan, Tomori János kiléte ismeretlen. Vö. STAUD, *A magyarországi...*, 472.

17 KILIÁN, *A magyarországi piarista...*, 144.

Imre (Emericus a Sancto Stephano Rege Hungariae, 1711–1761) volt.¹⁸ Ebben az évben a nyitrai piarista diákok összesen hatszor léptek színpadra. A retorika és az aritmetika osztályok tanulói éppúgy kétszer játszottak együtt, mint a poéták a szintaxistákkal.¹⁹ A fiatalabb diákok, így a grammatika osztály a principistákkal, valamint a kisebb és nagyobb parvisták, egy-egy darabot mutattak be. A drámákat minden esetben az adott osztályok tanárai tanították be, s feltételezhetően ők voltak a drámák szerzői is.²⁰

Alszeghy Zsolt véleménye szerint a Mohács-darabról a program alapján viszonylag keveset tudunk meg, „jóformán csak jelenetek egymás mellé illesztgetett sorozata”.²¹ A nagyszombati Akadémiai nyomdában készült színlap²² szerint a drámát Kesselőkői Majthényi József,²³ a nyitrai ítélőtábla első assessora, patrónus-mecénás tiszteletére adták elő. Majthényi József egyenes ági leszármazottja volt a Mohácsnál hadba vonult Majthényi (I.) Bertalannak (?–1553), aki eleinte II. Lajos király apródja, majd asztalnoka volt, s a mohácsi csatában esett török fogságba.²⁴ A Mohács-dráma színrevitelével a nyitrai piaristák minden valószínűség szerint az őket támogató mecénást kívánták személyes tiszteletben részesíteni.

A darab műfaji megjelölése szomorújáték, *scena tristic*. Az argumentum összegzi a darab történelmi hátterét: Solymán hatalmas sereggel támadta meg Magyarországot II. Lajos uralkodása idején. A király többször, de hasztalanul kért segítséget a szomszédos királyoktól. Kevéssel azt követően, hogy az ellenség átlépte a Szávát és a Drávát, az uralkodó elhatározta az ellenállást, s késznek mutatkozott meghalni a hazáért Mohács mezejénél. A török sereg azonban győzelmet aratott, a magyarok közül huszonötezen haltak meg. Ők – az argumentum szóhasználatával – a haza nemességének áldozatul esett virágai voltak, akiket soha elegendőképpen nem sirattak el a magyar királyság magára hagyatottsága miatt („nunquam satis deploranda Regni desolatione”).

18 „[...] Magister fuit [...]” KILIÁN, *A magyarországi piarista...*, 294; KOLTAI, *Catalogus religiosorum...*, 349. Vö. még, PRÓNAI Antal és CSÁSZÁR Elemér, „A kegyesrendiek magyarországi iskoláiban 1670–1778. előadott drámák jegyzéke”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 25, 1. sz. (1915): 114–122; PRÓNAI Antal és CSÁSZÁR Elemér, „A kegyesrendiek magyarországi iskoláiban 1670–1778. előadott drámák jegyzéke”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 25, 2. sz. (1915): 205–219, 212–213.

19 A Soós Imre által 1752-ben betanított másik színi fellépés egy declamatio, „in qua Emmanuelis Grammatica adversus Facciolum et Vagnerum defensa”, azaz a tananyaghoz illeszkedő vitatkozás volt. KILIÁN, *A magyarországi piarista...*, 294.

20 Uo., 294–295.

21 ALSZEGHY, „Iskoladráma...”, 62.

22 Egyetlen ismert példányát az Országos Széchényi Könyvtár Színháztörténeti Tára őrzí, jelzete Pro 44 (1752).

23 Majthényi nagyszombati jezsuita diák volt, a Szent Adalbert szemináriumban lakott, 1738. július 30-án ünnepi szónoklatot tartott Szent Ignációl *Divus Ignatius Theologiae vindex et propagator* (Tyrvia: Typ. Academicis, 1738) címen.

24 Majthényi Bertalan a török fogságból szabadulva I. Ferdinánd király híveként 1528. március 8. után Szeged királyi kapitánya (parancsnoka) lett. ETÉDI Soós Márton a *Magyar Gyász* (Pest: Landerer Nyomda, 1813) című művében a hadba vonuló magyarok között mutatta be (142. p.): „A’ híres Majthényi mellette léptetett, / Kit az egész Ország felette szeretett; / Mert nem tsak Bellóna’ kezén neveltetett, / Hanem Temesel-is egyszerűsmind született.” Történetét Batsányi János a *Majthényi Barta keserve* című versében örökölte meg.

A darab forrásaként a „Bonfin. in Append. et Nicol. Istvánffy L. 8.” hivatkozások szerepelnek az argumentum végén. A „Bonfin. in Append.” rövidítés azonosítható Brodarics István mohácsi ütközetről szóló históriájával, melyet Zsámboky János rendezett sajtó alá *Ungaric. Appendix. Broderithi descriptio recognita a Samb.* címen, s amely megjelent Antonio Bonfini *Rerum Ungaricarum Decades*-ének 1568. évi bázeli kiadásában (757–774).²⁵ A másik forrás Istvánffy Miklós *Historiarum de rebus Ungaricis Libri XXXIV* című munkája.²⁶ Mindkét hivatkozás pontos, s az előadott dráma szerzője – amint az elvégzett szövegösszevetés bizonyítja – messzemenően felhasználta forrásait.

Bár a szerző neve nem szerepel a nyomtatott programban, valószínűleg azonos a darabot színre vivő poézis és szintaxis osztályok tanárával, Emericus Soós a Sancto Stephano Rege személyével, világi nevén Soós Andrással.²⁷ Soós 1752-ben 67 poeta és 120 syntaxista magistere volt.²⁸ A Kácsor Keresztély által készített életrajz tanúsága szerint Almásról származott, nemzetisége magyar volt. Felsőbb szintű tanulmányait elvégezve procurator és gyóntató lett a piarista rendben. Szembetegsége miatt Bécsben megoperálták, de ezt követően forrolázba esett és meghalt. Kácsor megemlíti, de nem részletezi Soós vétkeit, melyek miatt a rendi eljárók Nyitrán elzárásra ítélték, Kecskeméten pedig néhány hónapot börtönben kellett töltenie.²⁹

Nyers Lajos részben eltérő adatokat tartalmazó életrajzi összefoglalója szerint Soós Imre Pest megyében, Nagykátán³⁰ született, jobbágy családban. Édesapja Soós János, édesanyja Fazekas Ilona volt, akik egyaránt Győről származtak. Soós 1735. október 18-án Privigyén lépett be a piarista rendbe, és 1746. augusztus 11-én Esterházy Imre nyitrai megyés püspök szentelte pappá. Szembetegsége gyógyítására rendi költségen Bécsbe küldték, ahol az uralkodó háziorvosa műtétet javasolt, de ennek elvégzése után 1761. szeptember 2-ikán vérmérgezésben meghalt.³¹ Irodalmi tevékenységéről egyik életrajzírója sem tesz említést.

A dráma prologussal kezdődik, s a három felvonás közé két kórusjelenetet illesztettek. Az előadás a prologust és a két kórus eseményeit folytató, allegorizáló epilógussal ér véget. Az összesen négy allegorikus jelenet illeszkedik a történeti eseményrendhez,

25 Antonio BONFINI, *Rerum Ungaricarum Decades quatuor cum dimidia*, stud. Johannes SAMBUCUS (Basilia: Ex Offic. Oporiana, 1568), 757–774. Ez az appendix Bonfini későbbi kiadásaiban is megjelent, így 1581-ben Frankfurtban *Appendix: Clades in Campo Mohacz, in qua Ludovicus occidit*, A D. Stephano BRODERITH olim pro cancellario descripta, 757–774. További kiadások: Hanau: 1606; Köln: 1690.

26 Első kiadás: Nicolai ISTHVANFI PANNONI *Historiarum de rebus Ungaricis*, Libri 34 (Coloniae: Antonius Hieratus, 1622), 8:115–133. Későbbi kiadása Köln: 1685, itt: 77–89.

27 KOLTAI, *Catalogus religiosorum...*, 349.

28 *Liber Scholasticus 2dus Episcopalis Gymnasij Nitriensis Scholarum Piarum: 1738–1756*, Tom. 2, Ms. Magyar Piarista Rendtartomány Központi Levéltára, II. 5. Acat Domus Nitriensis Liber 5, itt: 368–377.

29 Egy Nyúl Teréz nevű asszony miatt zárták börtönbe. Erről a provinciális tudósított, egy, az ügyben lefolytatott vizsgálat révén, melynek során kikérdezték az asszony férjét is. Christianus KÁCSOR a Sancto Emerico, *Historiae de ortu et Progressu Provinciae Hungaricae Cle. Reg. Pauper: Matris Dei Schol: Piarum Ab anno 1666 [...] anno 1772 scripta*, Ms. Magyar Piarista Rendtartomány Központi Levéltára. 2a. Manuscripta vetera 2 series altera 14, itt: 404.

30 A születési hely feltehetően a Nagykáta közelében lévő Almás (= Tóalmás) település lehetett.

31 NYERS Lajos, *A veszprémi piarista gimnázium tanárai: 1730–1740* (Veszprém: Egyházmegyei Könyvnyomda, 1942), 7–8.

s szimbolikusan értelmezi azt. A prológusban a sors kerekét forgató Fortunát a közelgő történések megváltoztatására kéri egy Magyarország címerével felékesített Genius, de ez hatástalan marad. A hold felemelkedni látszik a mélységből, és Fortuna megjósolja az elkerülhetetlen csatát. Az első kórusjelenetben Magyarország Geniusának fejéről leesik az angyal által ajándékozott korona, s oly módon törik le az egyik csúcsa, hogy ezt a részt többé nem lehet hozzáilleszteni. A jelenetet megdöbbenés és iszonyat kifejezése zárja az ország jövőjének ezen közelgő változásán. A második kórusjelenetben Magyarország gondok és szorongások közepette elalvó Geniusának fejéről egy barbár nép elragadja a koronát, majd a háromszínű zászlót (tricolor) széthasítják, és pokolbéli fáklyával meggyújtják. Az epilógusban a száműzötté váló Magyar Genius mély álmából felserkenve megjósolja Magyarország sorsának rosszra fordulását.

A darab történelmi eseményrendjét egybevetettem az argumentumban jelzett forrásokkal. Az összehasonlítás tükrében a szerző a színpadi történetet messzemenően Brodarics István³² és Istvánffy Miklós³³ forrásként megjelölt munkáiból merítette.

Luctuosus [...], 1752

Brodarics Istvánffy

Actus 1. scena 1.

Horvátország nagy részét legyőzve Solyman elhatározza, hogy régi győzelmei miatt megbünteti Magyarországot. Lajos király alatt elérkezni látta erre az időt, megtámadja a határvidéket, a Száva és a Dráva mellékét elnépteleníti.

scena 2.

A budai királyi várban Lajos térden állva tesz fogadalmat, amikor Tomori Pál kalocsai érsek hírt hoz a török dúlásáról. Lajos szétküldi vezéreit, hogy hadat gyűjtsenek.

13

94

scena 3.

Solyman kiterveli, hogy Budáig megy, amíg még nem akadályozza semmi. Átlép a Száván, és a muftik tanácsára, hogy megnyerje Mohamedet, szertartásokat és hadi játékokat rendez.

32 SZENTPÉTERY Imre, ford., ESZES Máté, jegyz., szerk., előszó, *Mohács 1526. Emlékkönyv: Brodarics története a mohácsi vészről* (Budapest: Curiosa Nova Kiadó–Danár Kiadó, 2002). Brodarics munkája megjelent Kulcsár Péter fordításában is, először 1977-ben: BRODARICS István, „Igaz történet”, in *Humanista történetírók*, KULCSÁR Péter, SZALAI Anna, ILLYÉS Gyula és JUHÁSZ Ferenc, szerk., KULCSÁR Péter, ford., *Magyar Remekírók*, 289–328 (Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1977). Majd 2006-ban ismételt kiadták, lásd: LUKINICH, *Mohácsi...*, 134–155. Ismereteim szerint jelenleg kritikai kiadása készül.

33 „A VIII. könyvből: A mohácsi csata”, in ISTVÁNFFY Miklós, *A magyarok történetéből*, ford. JUHÁSZ László, *Monumenta Hungarica* 6, 93–124 (Budapest: Magyar Helikon, 1962). Vö. ISTVÁNFFY Miklós, *Magyarok dolgairól írt története: Tállyai Pál XVII. századi fordításában: I/1: 1–12. könyv*, kiad. BENITS Péter, *Történelmi források* 1 (Budapest: Balassi Kiadó, 2001), 206–229.

	Brodarics	Istvánffy
scena 4.		
Lajos az illír menekülteket hallgatja a török dúlásáról, segítségért követeket küld a szomszédos királyokhoz és a pápához, könyörgéseket tart, végül levelet küld Zapolya (Szapolyai) János erdélyi vajdához, kérve, gyűjtsön hadat.	13, 24	96
scena 5.		
A hadvezérek hadat gyűjtöttek, s e döntő időben nem kevesen összegyűltek, hogy egy akarattal készségesen haljanak meg a hazáért („libenter pro Patria morituri unanimes confluunt”).		
scena 6.		
Tomori a királlyal tanácskozik, majd az erős lelkű, hadi érényekkel bíró Losonczival beszél, akit ruhacsere után az ellenséges tábor kikémlelésére küld.		
scena 7.		
A szomszédos királyoktól a hazai háborúkra hivatkozva elutasítással érkeznek vissza a követek.		
Actus 2. scena 1.		
Solyman a győzelem dicsőségét áthárítja saját embereire; Ibraimnak tulajdonítva azt, hadvezérnek nevezi ki. Ez Ali bégnek nem tetszik, féltékeny Ibraimra.		
scena 2.		
Zapolya erdélyi vajda fogadja a király székelyekhez küldött követét, akik fegyverben állnak, és a követet Budára akarják kísérni. A székelyeket előljáróik a legfőbb utasításra eltérítik, Erdély határainak felügyeletére rendelik.		101
scena 3.		
Ali bég, mivel nem tudja elpusztítani Ibraimot, levelet intéz Lajos királyhoz és más magyar előkelőkhöz, felfedi Solyman tervét és biztatja őt és legnagyobbjait a [törökök] vitézül való kifürkészésére.		
scena 4.		
A király a követek sikertelen visszaérkezése után ismét levelet küld a vajdához, hogy ne késlekedjen hadával a végső veszély miatt. [Kéri, hogy] hadi készleteivel [a vajda] már ne Budán, hanem Sarlós Boldogasszony napjára Tolnán jelenjen meg, ahol az ellenséggel csatába kellene bocsátkozni.		
scena 5.		
Solyman értesül Ali bég magyar királyhoz intézett leveléről; a tagadó Ali béget börtönbe vetik. A levél elfogása után felismerik a kézírást, Alit elítélik, és Achmettel kivégzésre vezetik, s Solyman parancsára az ítéletet azonnal végrehajtják.		

scena 6.

A vajda a király levelét megkapva szenved, hogy a hadat mások tanácsára a tartomány határaitra rendelte; követét a lehető leggyorsabban a királyhoz küldi, s mivel el akarja kerülni a nézeteltérést, hadát a tartomány határaitól összegyűjti, és elrendeli Tolnára küldését.

scena 7.

Losonczit, aki álruhában az ellenség táborának kémlelésére küldött, Solyman feltartóztatja; Losonczit szabadulni próbál, ez sikerül neki, a török elengedi.

Actus 3. scena 1.

Az erdélyi követ előadja a vajda tervét és az erdélyi hadsereg helyzetét. A király lemond a vajda segítségéről; azon gondolkodik, egyedül hogyan gyűjthetne össze mindenkit [akit lehet] az ellenség ellenében; nem tudja még, hogy a török már átlépte a határt. Losonczit visszatér, kikérdezik; Lajost elgyengíti a legvégső szomorúság, mert nem kap segítséget.

scena 2.

Losonczit és a törökök váratlanul álomba merülnek. Losonczit álomban a szabadságot („libertatem”) őrzi, s az életével fizet [ezért]. Solyman álomban bosszankodik, ágyúszóra riad fel és elrendeli a hadgyakorlatot. Előrenyomul Mohács mezejére, s ott a kedvező előjelekre támaszkodva csatát rendel el, haderejét két részre osztva.

scena 3.

A magyar hadvezérek összegyűjtik a haderőt a király vigasztalására; hadirendbe állítva serényen gyakoroltatják; a király reménykedik, bízik Istenben, s önmagát végső áldozatul ajánlja fel a haza üdvéért.

scena 4.

A király Nagyboldogasszony oltáránál emlékezetbe idézi Szent István király emlékét, aki Magyarországot az ő védelme alá helyezte („in ejus tutelam commendavit”), a keresztények azok üdvösségéért, akik felkerekedtek a háborúba, plancust mondanak és ódát énekelnek népnyelven („patrio idiomate”), amit látva, Szűz Mária képe szomorkodni látszik, és elfordul a néptől.

scena 5.

A király békét kíván ajánlani a töröknek; Losonczit beszámol a török magyarokét felülmúló hadseregéről. Elmondja, két részre váltak szét úgy, hogy a másik részük még nem lépte át a Drávát. Erre Tomori, akire a király rábízta az egész hadat, úgy dönt, hogy Mohács mezejére vezeti a magyarokat.

103

30

107, 109

A török közeledik Mohácshoz, tábort ver, a had egy részét a hegyek között egy félreeső helyen hagyja, a többiek a viadalra kiállni felállítja.

A magyarok közelednek Mohács mezejéhez. Tomori előadja beszédét a hazáért való meghalás szükségességéről, és emlékeztet nagyjaink, s nemzetünk mindenkori hadi dicsőségére. Mindannyian térdet hajtva Istennek ajánlják magukat, megsejtve az elkövetkező borzalmat és azt, hogy a király is halálos csapás áldozata lesz.

A magyarok bevégezik imádságukat, a törökök üvöltve megindulnak a közeli dombról. Tomori Pál csatasorba állítja a sereget, s az édes hazára emlékezve („dulcis Patriae memores”) és nagyjaink dicsőségét szem előtt tartva, példájukkal megmutatják nemzetünk vitézségét mindaddig, míg a török ágyúk el nem dördülnek, és a török túlerő le nem rohanja őket. Minden homályba burkolózik; a haza védői holtan maradnak a csataterén.

A darab hűen követi a 17. századi jezsuita dramaturgia kedvelt szerkezeti mintáját, melyben a történelmi tárgyat értelmező allegorizáló jelenetek szakítják meg. Nem hiányoznak olyan közkedvelt elemek sem, mint a csel, a vetélkedés, az árulás, az áruhás kémkedés, a túlvilági jel és az álom, melyek beépítésével irányították a figyelmet és dinamikusabbá tették az előadást.

A program ismeretében reprezentatívnak szánt, gondosan megformált történelmi dráma alkalmas volt emelkedő intenzitású, fokozódó érzelmek és elkötelezettség kifejezésére. Emlékezetbe idézte az államalapító Szent István király alakját, aki Magyarországot Szűz Mária védelme alá helyezte („in ejus tutelam commendavit”),³⁴ a csatába indulókért planctust mondtak és ódát énekeltek népnyelven („patrio idiomate”) – azaz a darab előadása során többféleképpen igyekeztek beemelni a Mohácsnál meghaltak emlékét a Regnum Marianum eszme kereteibe. Tomori Pál drámában elhangzott beszédének szövegét nem ismerjük ugyan, de a program alapján valószínű, hogy a hazáért való meghalás szükségességéről, a magyar történelmi múlt kiemelkedő hadi eseményeiről és dicsőségéről szólt.

Úgy tűnik fel, hogy ezekkel a színlapon megörökített részletekkel a szerző igyekezett a mohácsi csatát mint végzetesnek bizonyult hadtörténelmi eseményt mintegy „elfedni”, és a vesztes ütközetet „felhasználni” a magyar hősiesség méltatására. A színpadon megjelenített eseményekkel nem egyszerűen a vereséget, egy országvesztő csatát vittek színre, hanem a megváltoztathatatlan sors történelmi példázatát mutatták be, melyet a harcban elesettek tudatosan, az ország történelmi múltjához méltón vállaltak fel.

34 Vö. Tüskés Gábor és Knapp Éva, „Magyarország – Mária országa: Egy történelmi toposz a 16–18. századi egyházi irodalomban”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 104, 5–6. sz. (2000): 573–602.

A program végén a szerepek és a szereplők felsorolása alkalmat ad a dráma további részleteinek megközelítésére. A történeti szerepeket három csoportban rendezték el, a magyarok, a törökök és az erdélyiek csoportjára. Az összesen száztizenhárom történeti szerep közül negyvenhat diák alakította a magyarokat, harmincnyolc a törököket és huszonkilenc az erdélyieket. A *Liber Scholasticus*ban a hatvanhét fős poézis osztályból név szerint negyvenkét diákot, a százhusz szintaxista közül hatvankettőt lehetett azonosítani.³⁵ Közülük három poétát és két szintaxistát „clericus”-ként, azaz elkötelezett egyházi személyként mutattak be. Bár nagy létszámokról van szó, két török szerepet – feltehetően a darab tartalmi igényéhez igazítva – kisebb, parvista diákok játszottak.

A főbb szerepeket a Szent László papi szeminárium hallgatói játszották, így Tomori Pálét, Solymanét, Ibrahimét, Ali bégét és Zápolya Jánosét. Közülük ketten egyúttal a poézis osztály tanulói voltak, ketten szintaxist tanultak. Úgy tűnik fel, a főszereplő Tomori Pál lehetett. Ő a harmadik felvonás hetedik jelenetében adta elő a színlapon külön megemlített beszédét a hazáért való meghalás szükségességéről, miközben emlékeztetett az elődök hősiességére, és a magyarok mindenkori hadi dicsőségére. Ezt a szerepet „R. D. Stephanus Diossi, Semin. S. Ladisl. Alumn.” jelenítette meg. Losonczy szerepét a Léváról származó, tizennégy éves Pallya Ferenc alakította. A magyar harcosok között lépett színpadra a civis állapotú tizenhét éves kereskényi Martinovics János szintaxista (a *Liber Scholasticus*ban Martinkovics néven szerepel),³⁶ a janicsárok között a szintén szintaxist tanuló tizenhat éves kereskényi Kereskényi József, az erdélyi katonák egyike a tizenhat éves, Elefántról származó poéta, Matyasovszky Ferenc volt. Majthényi nevű, azaz a színlapon feltüntetett mecénással rokonságban álló diák nem lépett fel a darabban, és a rendelkezésre álló ismeretek szerint a szereplők egyike sem vitte színre a csatában török fogságba esett Majthényi (I.) Bertalant.

A történeti szerepek végén még két további, az előadáshoz szorosan kapcsolódó szerepet tüntettek fel, a dedicatorét és a gratiarum actorét. Ők ajánlották a szindarabot, illetve mondtak köszönetet a valószínűleg a nézőtérben ülő mecénás Majthényi Józsefnek. Nekik két-két szerepük volt: a dedicator, a tizenöt éves nagyapponyi Apponyi János poéta, a nemesi konviktus lakója egyúttal a fellépő francia királyhoz küldött követet játszotta a darab elején; a színpadról a mecénásnak köszönetet mondó gratiarum actor az ugyancsak tizenöt éves temesvári, szintén a nemesi konviktusban élő poéta, „Nobilis Josephus de Károl, a Conv. Nob. Poëta” a nádor egyik ispánját is alakította. A színlapon nevükkel szereplő diákok egyikének sem ismert későbbi irodalmi tevékenysége. A nyitrai piarista *Liber Scholasticus* 1752³⁷ adataival egyeztetve a szereplőgárdát, az actorok kivétel nélkül tizenhárom és tizenkilenc éves ifjak voltak, származásuk szerint nemesek és nem nemesek, polgárok és jobbágyok, magyarok, németek és szlovákok, Nyitra, Trencsén, Pozsony, Bars, Esztergom, Szatmár és Temes megyékből.

35 *Liber Scholasticus*..., 362–400.

36 Pallya és Martinkovics piarista szerzetes tanár lett. *Catalogus religiosorum*..., 285, 249.

37 *Liber Scholasticus*..., 362–400.

A prológos, a két kórus és az epilógus allegorizáló szerepeit (Fortuna, Magyarország és a Kereszténység Geniusa) játszóik neve ismeretlen. Őket a szereposztás végén összegző, egyetlen, közel sem teljesnek látszó felsorolásban említik: „Huc accedunt Musici, Genii, Jocastae, etc.”. Ez a körülmény arra látszik utalni, hogy az allegorizáló szerepeket némán, zenével kísért pantomimmal vagy tánccal (*scena muta*) vitték színre.

Bár az 1752-ben előadott nyitrai *scena tristis*nek a szövege ismeretlen és szerzősége is bizonytalan, a nyomtatott argumentumban említett, Mohácsnál elesett, de el nem siratott magyarokra – köztük Bertalanra, a mecénás Majthényi József csatában részt vett, és török fogságba esett felmenőjére – történő méltó emlékezés mellett nem zárható ki, hogy az előadás színre vitelében aktuálpolitikai megfontolás is közrejátszott. Ismeretes, hogy Majthényi (I.) Bertalan a török fogságból szabadulva elfordult Szapolyai Jánostól, I. Habsburg Ferdinánd párhíve lett, s így a darab 1752-ben áttételesen példázhatta az aktuális uralkodóhoz, Mária Teréziához fűződő, elvárt lojalitást is.³⁸

A dráma tágabb irodalmi környezetéhez tartozik egy további nyitrai előadás. A Nyitrán, szintén két osztály tanulói által 1741-ben játszott, *Fidelis defensor patriae* [...] *Nicolaus Eszterhazius* című darab egyrészt szintén a hazához és az uralkodóhoz fűződő hűséget jelenítette meg. Másrészt ennek az előadásnak a nyomtatott színlapján hasonló volt a szerepek elosztása magyar, török és erdélyi részre.³⁹ Ezt a török és Bethlen Gábor ellen egyaránt harcoló, Habsburg-hű Esterházy Miklósról szóló darabot – vagy ennek változatát – 1755-ben ismét színre vitték Nyitrán, *Nicolaus Eszterhazius de Bethlenio triumphans* címen.⁴⁰

Kolozsvár, 1757

Az 1757 júniusában a kolozsvári jezsuita gimnázium középső grammatikai osztálya által a mohácsi csatáról játszott darab címe a kéziratos forrásokban *Caesus Ludovicus*.⁴¹ A dráma szövege ismeretlen, nyomtatott programja azonban fennmaradt *Ludovicus II. ad Mohátsium* címen.⁴² Ugyanebben az évben a szintaxis, principia, parva és retorika osztá-

38 Ismeretes, hogy ebben az évben kobozta el a Helytartótanács MOLNÁR Gergely *Elementa grammaticae Latinae* című tankönyvének egyik kiadását, mert az egyik példamondatban szerepelt a Rákóczi név. Lásd: MÁRKI Sándor, „Rákóczi legendája és története”, *Erdélyi Múzeum: Új folyam* 6, 4. sz. (1911): 201–222, 202.

39 KILIÁN, A magyarországi piarista..., 273–275. Vö. MEDGYESY S. Norbert, „Fidelis Defensor, Patriae, Deo, Imperatori ac populis: Iskoladráma Pázmány kortársáról, Esterházy Miklós nádorról” in *Pázmány nyomában: Tanulmányok Hargittay Emil tiszteletére*, szerk. AJKAY Alinka és BAJÁKI Rita, 323–330 (Vác: Mondat Kft., 2013); MEDGYESY S. Norbert, „Két történeti iskoladráma Nyitrán a diadalmas és védelmező hűségéről (1731, 1741)” in *Drámák határhelyzetben: I.*, szerk. BRUTKOVSKY Gabriella, DEMETER Júlia, N. TÓTH Anikó és PETRES Csizmadia Gabriella, *Edicia Europica Varietas*, 177–194 (Kassa–Nyitra: Magyar Szemiotikai Társaság–Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem, 2014).

40 KILIÁN, A magyarországi piarista..., 298.

41 STAUD, A magyarországi..., 284.

42 *Ludovicus II. ad Mohátsium: Acta a media grammatices classis juventute in regio principali academia Claudiopolitana Soc. Jesu. Anno M.CC.DLVII. [?], Mense Junio, die* (Claudiopolis: Typ. Societatis Iesu, 1757). Használt példány: Magyar Piarista Rendtartomány Központi Könyvtár és Levéltár, Erdélyi Régi Színjátékok 1700–1759 című kolligátum, P 32/3/10/12. Ezt a nyomtatott programot Staud Géza nem ismerte.

lyok szintén önállóan léptek színpadra.⁴³ Feltételezhető, hogy ezt a darabot vagy ennek szövegvariánsát adták elő néhány évvel később ugyanitt a poézis osztály tanulói 1770-ben *Ludovicus secundus* címen.⁴⁴ Nem maradt fenn a darab szerzőjének neve, viszont ismert, hogy ebben az évben a magister Böer (Boér) Imre volt a grammatisták tanára,⁴⁵ valószínűleg ő taníthatta be az előadást. A háromszéki Boér Imre (1734–1795) 1755–1759 között, 1764-ben és az 1766–1773 közti években oktatott Kolozsváron,⁴⁶ ő volt a rendház felosztás előtti utolsó előjárója (*praefectus*), irodalmi tevékenysége azonban nem ismert.

A rövid nyomtatott program az *argumentum*ot, a főbb szerepek és szereplők felsorolását, valamint a három felvonásos darab jeleneteinek szűkszavú leírását tartalmazza. Az *argumentum* szerint a színmű bemutatja, hogyan vesztett csatát Magyarország alig több mint egy és fél óra alatt Mohácsnál, ahol II. Solymanus, nagy hadával közeledve Illyria felől, a csatatéren fortéllyal elcsábította és megsemmisítette II. Lajos királyt és Magyarország nemességének legjavát. A dráma forrásaként Brodarics István mohácsi csatáról szóló művét jelölték meg.⁴⁷

A darab szerkezetében megfigyelhető egy, a jezsuiták által a 18. század közepétől következetesen érvényesített változtatás: a Corneille-modell adaptációja, melynek értelmében az immár klasszicistának mondható darabból eltűnt az allegorizálás.⁴⁸ Ezt a programot – az előzőnél jelentősen szűkebb lehetőség ellenére – szintén egybevettem a forrásként jelzett Brodarics-munkával.⁴⁹

Ludovicus II. [...], 1757

Brodarics

Actus I. scena 1.

Lajos király megunva a segítségkérést a keresztény fejedelmektől, megbízta Báthori Istvánt [a nádort], hogy akadályozza meg az ellenség átlépését a Dráván,

20

scena 2.

meghatalmazottjuk, Leonardus azonban nem teljesítette jól a parancsot, s őt [ti. Báthorit]

21

scena 3.

megakadályozta a hadi feladat teljesítésében. Eközben

21

43 STAUD, *A magyarországi...*, 283–284.

44 Uo., 298.

45 Ladislaus LUKÁCS, *Catalogi Personarum et officiorum Provinciae Austriae Societatis Jesu: 1748–1760*, 11 köt. (Roma: Institutum Historicum Societatis Jesu, 1994), 9:620.

46 Ladislaus LUKÁCS, *Catalogus Generalis seu Nomenclator biographicus personarum Provinciae Austriae Societatis Jesu: 1551–1773*, 3 Tom. (Roma: Institutum Historicum Societatis Jesu, 1987), 1:109–110.

47 „E Stephano Broderico Cladis Mohátsianae scriptore luculentissimo”. *Ludovicus II. ad Mohátsium...*, 1v; BONFINI, *Appendix...*, 754–774.

48 VÖ. HARASZTI Gyula, *Corneille és kora: A francia színiköltészet fejlődése a középkortól Racineig* (Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1906), 504; David M. POSNER, »Le dernier des Justes: Suréna« and the End of Nobility”, *Renaissance Drama*, New series 24 (1993): 83–99, 95.

49 Lásd: 32. jegyzet.

scena 4.	
a [ti.király] biztos hírt kapott Zapolya Jánosról a Küldönc (nuncius = a titkos követ Brodaricsnál) révén.	21
scena 5.	
[némelyek] Tomorival és Annibállal igyekeztek az ország védelmezése érdekében hadakozni, s	25
scena 6.	
többekkel együtt megérkezett Zapolya György is, amint ezt megerősítették.	26
Actus II. scena 1.	
Tomori és Annibal, reménykedve, hogy az ütközet elkerülhető, megvizsgálják a lehetőségeket, melyeket a király is jónak lát. Tomori	29
scena 2.	
megpróbálja – tekintettel a jövőt illető siker reményére – Annibalt hátrahagyni.	29
scena 3.	
Eközben megérkezik Gnomszky, és királyi utasításra kijelölteti a haditábor. Ekkor már, hogy	
scena 4.	
mit is tegyen, az ingadozó Annibal siet Tomorihoz tudakozódni.	
scena 5.	
Amikor eljött az idő, Tomori ismét kezd reménykedni egy [török táborból] érkező Szökevény révén; aki mindazonáltal	
scena 6.	
ravaszul (versute) tudatlanságban tartja a jelenlévő királyt, s összehasonlítva a csalárdság (fraus) nagyobb lett, mint a bizakodás. Ez utóbbi a vélekedés szerint el is veszett, mivel egy	
scena 7.	
Tomori táborából való centurio ez ügyben zűrzavarról és kavarodásról tudósított, a Szökevény pedig	
scena 8.	
távozott az övéihez [ti. a törökökhöz], tudósítva őket a királyról és a magyarokról; miközben a történetek erőteljesen ütközetre ösztönözték Lajost.	
Actus III. scena 1.	
Báthori és Zapolya a csatáról gondolkozva sikertelenül igyekeznek a királyt elijeszteni az ütközettől,	31–33
scena 2.	
ekkor azonban Tomorival, Annibállal és más vezérekkel együtt [ti. a király] felkészült, s mindannyian harcra készen állva rendelkeztek a csatáról.	34–35

scena 3.

Elkövetkezett az ütközet, s a király követve a sors (szerencse) előjelét, megcsúszott, ércsisakjával együtt lezuhant, s mindez Tomorit nem kevésbé megrendítette. Ezután

42

scena 4.

a támadás örvendetes kezdetét követően bekövetkezett a halálos kimenetelű bizonyosság.

scena 5.

Nagy gyászt (bánatot) okozott mindez a táborban maradt örködő ifjúságnak, akik

scena 6.

Annibáltól siettette elmenekültek az ütközetből, s a szerencsétlen csatáról és a [király] haláláról azonnali bizonyosságot tettek.

47

scena 7.

Az életben maradtak, amikor az ellenség megérkezett, menekülve szétszéledtek.

47

scena 8.

Az üldözésből visszatérő Solyman ámitó barátságát ajánlotta [ti. a magyaroknak], hogy ezáltal megőrizze jogát az elkövetkezendő további háborúra, készen állva Magyarország végsőkéig való kifosztására.

Megállapítható, hogy a dráma – eltekintve a második felvonás 5–8. jelenetétől (a török táborból érkezett szökevény ravaszságától és cselvetésétől), valamint az utolsó jelenet-től (Szulejmán ámitó kedvessége a magyarokkal) – hűen követte Brodarics tudósítását. A program szerint a cselekmény rendjét és dinamikáját elsősorban a minden bizonynyal látványos katonai felvonulások, vitatkozások, csatajelenetek és végül a magyar fél menekülése határozta meg.

Az előadás – a rendelkezésre álló forrás tükrében – mint becsapott, török ravaszságtól megtévesztett felet mutatta be a magyarokat, akiket ámitással győztek le. A tartalmi elemek alapján és a szereplők minden bizonynyal fiatal kora (media grammatica) miatt ez az előadás egyszerűbb történeti mondanivalót közvetíthetett, mint a nyitrai darab.

A programban feltüntetett viszonylag kevés szerepből valószínűsíthető, hogy az actorok bemutatását a főbb szerepekre korlátozták. A magyar és a török fél szerepei részben „párokba” állíthatók: II. Lajos párja Szulejmán, és mindkét részről két-két hadvezért („belli duces”), valamint egy-egy centuriót jelez a színpad. Ugyanakkor az ámitó töröknek („transfuga ad Ungaros”) nincs magyar megfelelője, s a magyar szerepek száma meghaladja a törököké. A szereposztás végén a „His accedunt Milites, Musici etc.” megjegyzés szerint ez az előadás is – a nyitraihoz hasonlóan – zenés játék volt, további, ma már ismeretlen további szerepekkel.

Összegezve elmondható, hogy a fennmaradt programok alapján eltérő igénnyel vitték színre a Mohácsról szóló két iskoladrámát. A török Magyarországról való teljes kiűzése előtti időszakból a mohácsi csata mint iskoladrámák témája valószínűleg az eljövendő kutatás által sem lesz számba vehető. Feltételezhető az is, hogy a magyar–török háborúk lezárása után (Habsburg–török háború, 1716–1718) még évtizedeknek kellett eltelnie a csata első színpadi megjelenítéséig. A téma ezt követően sem lehetett túlságosan népszerű vagy kedvelt. Egy történelmi, demográfiai és más következményeiben negatív, megmagyarázhatatlanul nagy véráldozatot követelő és a menekülő magyar király hősinek aligha nevezhető halálával végződő vesztes csatát nehéz lehetett iskolás diákokkal megértetni és színre vinni. A nyitrai előadásban ezt a negatív végkicsengést igyekeztek ellensúlyozni a Patrona Hungariae toposz és a hősi magyar múlt drámába emelésével. Kolozsváron ettől eltérően azt hangsúlyozták, hogy Mohácsnál a becsapott magyar fél veszített csatát, a török csellel és átitással győzött, így téve valamelyest elfogadhatóbbá a történelmi tárgy negatív végkicsengését.

A mohácsi csata, mint történelmi téma ritkán tűnik fel a 18–19. század fordulóján induló hivatásos magyar színjátszás repertoárján is. A Nemzeti Játékszín műsorán 1795-ben adatható egy Ihászi (Ihász) Imre (?–1842)⁵⁰ által írt, *Mohácsi veszedelem* című, négy felvonásos „szomorú játék”, melyet a jelzett évben mindössze egyszer, június 29-én adtak elő.⁵¹ Ez a darab minden valószínűség szerint azonos Mérey Sándor *A' Nemzeti Magyar Játékos Társaság számára ab A° 1790 usqu. 1796. készült és el-Jádzott Játék Daraboknak Lajstromában* eredeti kéziratként jelzett, nemzeti szomorújátékként feltüntetett, *A Mohácsi Veszedelem* című, öt felvonásos darabbal.⁵² Az ismeretlen helyen lappangó, zenekísérettel, mindössze egyetlen alkalommal előadott Ihászi-dráma „epikus forrása” Pintér Márta egy hivatkozása szerint Etédi Soós Márton *Magyar Gyász* (Pest, 1792, ²1813) című eposza lehetett.⁵³

50 Ihászi (Ihász) Imre a magyar nyelvű művelő társaság tagja volt, több vármegye táblabírája, aki amellet, hogy több színdarabot magyarra fordított, illetve átdolgozott, maga is írt drámákat. A darab nyomtatásban nem jelent meg, kézírata jelenleg nem ismert.

51 BAYER József, *A Nemzeti Játékszín története*, 2 kötet. (Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1887), 2:378–379.

52 BAYER József, *A magyar drámairodalom története*, 2 kötet. (Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1897), 2:431. Ihászi Imre eredeti darabját, öt felvonásos szomorújátékként „zenével” vette lajstromba Lugosi Döme. LUGOSI Döme, „Az első Magyar Játékszínházi Társaság játékkönyve 1790–1801”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 44, 2. sz. (1934): 165–179, 174.

53 PINTÉR Márta Zsuzsanna, „Hazafiság és érzékenység. Magyar történelmi drámák az első hivatásos színtársulat repertoárján” in *Amicitia: Tanulmányok Tüskés Gábor 60. születésnapjára*, főszerk. LENGYEL Réka, 441–462 (Budapest: Reciti, 2015), 461–462. Egy későbbi munkájában Pintér azt írja, hogy Ihászi „mohácsi veszedelemről” szóló darabjának forrása Mérey szerint „A Magyar Történetek főképp a Magyar Gyász.” PINTÉR Márta Zsuzsanna, *A történelmi dráma alakzatai a 16–18. századi magyar irodalomban* (Budapest: Uránia Ismeretterjesztő Alapítvány–L'Harmattan Kiadó, 2019), 354–355. ETÉDI Soós Márton *Magyar gyász* című munkájáról lásd: CSONKI Árpád, „Etédi Sós Márton műve Mohácsról: 1792”, in FODOR és VARGA, *Több mint egy csata...*, 259–277.